

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ГОСПОДАРСТВО і ПРАВО

*Питання депутатської
недоторканності*

*Право людини на
життя і правові
гарантії*

*Дотримання податкової
таємниці як принцип*

*Щодо фермерського
господарства*

*Правозахист як
функція профспілок*

*Національна
економічна безпека*

НАУКОВО-
ПРАКТИЧНИЙ
ГОСПОДАРСЬКО-
ПРАВОВИЙ
ЖУРНАЛ

11
2007 (143)

"Pacta servanda sunt"

АЧІ!

08 рік

ТВО,

0

ити
діленні

ЕРЕДПЛАТОЮ

В!

ада 1999 р.
во і право»
блікуватися

11
2007 (143)

Щомісячний науково-практичний
господарсько-правовий журнал
видається з 1 січня 1996 р.

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ГОСПОДАРСТВО і ПРАВО

ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ПРАВА
І ПІДПРИЄМНИЦТВА
АПРН УКРАЇНИ

СПІЛКА ЮРИСТІВ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
НАН УКРАЇНИ

Шеф-редактор
МАКАРОВА
Алла Іванівна

Редакційна
колегія:

ХАВРОНИК
Микола Іванович
головний
науковий
редактор

МЕЛЬНИК
Микола Іванович
заст. головного
наукового
редактора

ДЕМЧЕНКО С.
ЗАДОЯ А.
ЗАКАЛЮК А.
КУБКО Е.
КУЗНЕЦОВА Н.
МАМУТОВ В.
МАХІНЧУК В.
НАВРОЦЬКИЙ В.
ТКАЧЕНКО Н.
ТОРГАШИН О.
ХМІЛЬ Ф.
ЧЕЧЕТОВА Н.
ЧУБУКОВА О.
ШАКУН В.
ШЕГДА А.

ТРОФІМОВ
Сергій Станіславович
радник головного
наукового
редактора

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

- Богдан Дерев'яно**
Питання депутатської недоторканності 3
- Андрій Соловійов**
Загальна характеристика цивільно-правових гарантій права людини на життя 7
- Валерій Гончаренко**
Функціонування органів самоорганізації населення у системі місцевого самоврядування 11
- Александр Евсеев**
Конституційно-процесуальне право: проблеми и перспективы 15
- Ігор Криницький**
Дотримання податкової таємниці як спеціальний принцип податково-процесуального права 19

ФІНАНСОВЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

- Віктор Чернадчук**
Теоретичні аспекти бюджетної правотворчості 23
- Антон Чубенко**
Організаційно-правові проблеми оподаткування нерухомого майна в Україні 28
- Ольга Жигаленко**
Характеристика елементів податкового контролю 31
- Ярослав Журавель**
Проблеми правового регулювання порядку здійснення делегованих повноважень 36

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

- Людмила Ніколенко, Ганна Шмат**
Правові проблеми класифікації господарських зобов'язань 39
- Юрій Жорнокуй**
«Конфлікт інтересів» та «корпоративний конфлікт»: спільні та відмінні ознаки 43
- Віталій Пашков**
Вітальна безпека як основа правового господарського порядку 48
- Алла Науменко**
Оценка как вид хозяйственной деятельности 52
- Ірина Похиленко**
Поняття фермерського господарства як організаційно-правової форми суб'єктів малого підприємництва 56

АГРАРНЕ ПРАВО

- Володимир Ермоленко**
Майнове становище фермерського господарства як суб'єкта аграрно-промислових правовідносин 59
- В'ячеслав Назаренко**
Особливості застосування договору комісії у сфері зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами аграрного права 63

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Вадим Большаков**
Проблеми фізичного захисту об'єктів агропромислового комплексу України від катастрофогенних чинників 67

ТРУДОВЕ ПРАВО

- Василь Андрійв**
Правозахисна функція профспілок 70

ПОНЯТТЯ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Ірина Похиленко,

*аспірантка кафедри господарського права
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*

Однією з організаційно-правових форм суб'єктів малого підприємництва є фермерське господарство. Традиційно місце та роль фермерського господарства у правовій регламентації суспільних відносин та його суттєві ознаки досліджуються на галузевому рівні.

Окремі питання, присвячені фермерським господарствам, стали об'єктом уваги як у роботах радянського періоду, оскільки фермерське господарство втілює за нових соціально-економічних умов ідеї І. Витановича, О. Чаєнова, так і в сучасному українському правознавстві, зокрема у працях В. Андрейцева, О. Вінник, Т. Ковальчук, В. Носіка, Т. Коваленко, В. Лебідя, О. Погрібного, Т. Проценка.

Метою цієї статті є дослідження формування та становлення законодавства про фермерське господарство та визначення поняття «фермерське господарство» як організаційно-правової форми суб'єкта малого підприємництва.

Для більш повного уявлення про становлення та розвиток фермерського господарства розглянемо їх етапи.

Перший етап починається ще за часів гетьманства Б. Хмельницького, коли було скасовано магнатське та шляхетське землеволодіння, фільварково-панщинну систему господарювання та кріпосницькі відносини, в результаті чого селяни отримали право власності на земельні ділянки і могли їх передавати у спадщину, закладати, продавати. Але після приєднання у 1654 р. до Росії ситуація змінилась, оскільки закони Московської держави передбачали повну владу поміщика над селянином і закріплювали за поміщиком права власності на землю. Російський уряд стимулював перетворення козацької старшини на поміщиків і поступово правовий статус російських і українських поміщиків став однаковий. У 1783 р. відбулося скасування української автономії та відновлення кріпацтва, яке було ліквідоване лише Маніфестом «Про скасування кріпосного права» від 19.02.1861 р. [1, с. 27] та «Загальному положенні про селян, які вийшли із кріпосної залежності» [1, с. 35]. У Маніфесті визначались умови звільнення кріпосних селян, а в «Загальному положенні...» – в загальних рисах особисті та майнові права й обов'язки селян, порядок утворення та функціонування сільських

і волосних органів селянського самоврядування, характер опікунства над селянами їх колишніх поміщиків.

Другим етапом розвитку фермерського господарства стала Столипінська реформа, яка розпочалася прийняттям Правлячим сенатом указу «Про скасування викупних платежів» від 03.11.1905 р. [2, с. 13], за яким стягнення із селян викупних платежів за земельні ділянки анулювалося з 01.01.1907 р. Указ «Про доповнення до деяких постанов чинного закону, що стосується селянського землеволодіння і землекористування» від 09.11.1906 р. [3, с. 59], скасував право общини на надільну землю, в результаті чого кожен домогосподар міг безоплатно закріпити за собою у приватну власність надільну ділянку общинної землі, якою він володів до указу. Згодом до указу були внесені зміни й доповнення, після чого він став називатися Законом «Про зміни і доповнення деяких постанов про селянське землекористування» від 14.06.1910 р. [4, с. 970]. Це був надзвичайно прогресивний закон. Основною його особливістю було те, що земля, яка перебувала в домогосподарстві у користуванні, закріплювалась за ними на безоплатній основі. Закон «Про землеустрій» від 29.05.1911 р. [5, с. 292] надавав землевпорядним комісіям широкі права для створення хуторів та відрубів.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції 1917 р. законодавство кардинально змінилось. Так, на II Всеукраїнському з'їзді Рад було прийнято «Декрет про землю», відповідно до якого приватна власність на землю скасовувалась, а поміщицькі землі конфісковувалися. Земельний кодекс УРСР від 16.10.1922 р. підтверджував скасування права приватної власності на землю. Вся земля в межах УРСР проголошувалась власністю робітничо-селянської держави. Земельний кодекс УРСР від 08.07.1970 р. продовжував втілення у життя ідеї своїх попередників. Відповідно до цього Кодексу земля могла надаватися тільки у користування.

Третій етап розпочався під час проведення політики перебудови в колишньому СРСР. Зокрема, положення Земельного кодексу УРСР від 18.12.1990 р. передбачали, що земля надається громадянам для ведення селянського (фермерського) господарства в довічне успадковане володіння. Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» від 20.12.1991 р. визначав селянське (фермерське) господарство як

форму підприємництва громадян, які виявили бажання виробляти та реалізувати господарську продукцію, займаючи та реалізуючи.

Прийняття Земельного кодексу від 25.10.2001 р. позитивно позначило регулювання діяльності фермерських господарств. Зокрема, визнання власності на землю саме фермерського свідчить про зміцнення приватного підприємництва як юридичної особи.

Господарський кодекс (далі також містить визначення поняття «фермерське господарство»). Так, відповідно до статті 110 Кодексу фермерське господарство є формою підприємництва громадян з метою виробництва та реалізації товарної сільськогосподарської продукції. Більш детально пов'язані із регулюванням діяльності фермерського господарства, закріплені в Законі «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. Положення ст. 11 Кодексу значать фермерське господарство підприємницькою діяльністю підприємця, який є юридичною особою, яка виробляє та реалізує сільськогосподарську продукцію, займається її переробкою з метою отримання прибутку з діяльності, наданих їй для ведення господарства.

Для порівняння наведемо визначення фермерського господарства у Федеральному Законі Росії «Про селянське (фермерське) господарство» від 11.06.2003 р. Селянське (фермерське) господарство (далі – фермерське господарство) є підприємством, об'єднаним громадянами, об'єднаними зв'язками, які мають у спільній та разом здійснюють виробничу діяльність (виробництво, зберігання, транспортування сільськогосподарської продукції) з участю фізичних осіб.

Закон Республіки Казахстан «Про фермерське (фермерське) господарство» визначає селянське (фермерське) господарство як сімейно-трудове об'єднання громадян, які здійснюють індивідуальне підприємництво пов'язане з виробництвом сільськогосподарської продукції та збуту такої продукції. Суб'єктами селянського (фермерського) господарства є фізичні особи, які здійснюють діяльність без участі фізичних осіб та за відсутності фізичних осіб.

Наведені визначення дають можливість порівняти фермерське господарство Російської Федерації та Казахстану, на відміну від фермерського господарства за вітчизняним законодавством юридичними особами.

АРСТВА РМИ ТВА

*рина Похиленко,
едри господарського права
ету ім. Тараса Шевченка*

ського самоврядування,
д селянами їх колишніх

вितку фермерського гос-
пінська реформа, яка
ям Правлячим сенатом
викупних платежів» від
за яким стягнення із се-
ів за земельні ділянки
07 р. Указ «Про допов-
нов чинного закону, що
землеволодіння і зем-
11.1906 р. [3, с. 59], ска-
а надільну землю, в ре-
гогосподар міг безоплат-
у приватну власність
ної землі, якою він во-
до указу були внесені
ля чого він став назива-
ни і доповнення деяких
ке землекористування»
70]. Це був надзвичайно
Основною його особ-
ся, яка перебувала в до-
уванні, закріплювалась
основі. Закон «Про зем-
1 р. [5, с. 292] надавав
іям широкі права для
друтів.

гневої соціалістичної ре-
одавство кардинально
українському з'їзді Рад
про землю», відповідно
ість на землю скасовува-
п конфісковувалися. Зе-
від 16.10.1922 р. підтвер-
а приватної власності на
ках УРСР проголошува-
го-селянської держави.
Р від 08.07.1970 р. про-
иття ідеї своїх поперед-
ого Кодексу земля могла
истування.

нався під час проведення
колишньому СРСР. Зо-
тьного кодексу УРСР від
ти, що земля надається
ня селянського (фер-
а в довічне успадковане
ни «Про селянське (фер-
від 20.12.1991 р. визна-
ське) господарство як

форму підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією.

Прийняття Земельного кодексу України від 25.10.2001 р. позитивно позначилося на правовому регулюванні діяльності фермерських господарств. Зокрема, визнання суб'єктом права власності на землю саме фермерського господарства свідчить про зміцнення правового статусу господарства як юридичної особи.

Господарський кодекс (далі – ГК) України також містить визначення поняття «фермерське господарство». Так, відповідно до ст. 114 ГК фермерське господарство є формою підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції. Більш детально питання, пов'язані із регулюванням діяльності фермерського господарства, закріплені в Законі України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. Положення ст. 1 цього Закону визначають фермерське господарство як форму підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства.

Для порівняння наведемо визначення поняття фермерського господарства, яке дається у Федеральному Законі Російської Федерації «Про селянське (фермерське) господарство» від 11.06.2003 р. Селянське (фермерське) господарство (далі – фермерське господарство) є об'єднанням громадян, об'єднаних родинними зв'язками, які мають у спільній власності майно та разом здійснюють виробничу й іншу господарську діяльність (виробництво, переробку, зберігання, транспортування та реалізацію сільськогосподарської продукції), засновану на їх особистій участі.

Закон Республіки Казахстан «Про селянське (фермерське) господарство» від 31.03.1998 р. визначає селянське (фермерське) господарство як сімейно-трудове об'єднання осіб, в якому здійснюють індивідуальне підприємництво, нерозривно пов'язане з використанням земель сільськогосподарського призначення для виробництва сільськогосподарської продукції, а також з переробкою та збутом цієї продукції. Суб'єктами селянського (фермерського) господарства є фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи та за відсутності ознак юридичної особи.

Наведені визначення дають підстави стверджувати, що фермерські господарства за законодавством Російської Федерації та Республіки Казахстан, на відміну від фермерського господарства за вітчизняним законодавством, не є юридичними особами.

Відповідно до ст. 1 Закону Республіки Білорусь «Про селянське (фермерське) господарство» від 18.02.1991 р. селянським (фермерським) господарством визнається комерційна організація, створена одним громадянином або членами однієї родини, які внесли майнові вклади, для здійснення підприємницької діяльності з виробництва сільськогосподарської продукції, а також її переробки, зберігання, транспортування та реалізації, заснованої на їх особистій трудовій участі та використанні земельної ділянки, наданої для цієї мети відповідно до законодавства про охорону та використання земель.

Дослідивши законодавство деяких країн Співдружності Незалежних Держав, можна виокремити ознаки, притаманні сільськогосподарсько-фермерському господарству як організаційно-правовій формі малого підприємництва на пострадянському просторі:

- об'єднання громадян, об'єднаних родинними зв'язками;
- здійснення виробничої й іншої діяльності, заснованої на їх особистій участі;
- внесення майнових вкладів та як наслідок – наявність спільного майна;
- здійснення індивідуального підприємництва нерозривно пов'язано із використанням земель сільськогосподарського призначення;
- не завжди наявний статус юридичної особи.

У країнах Європейського Союзу сімейна форма ведення сільського господарства має особливе значення. Саме господарства такої форми дають країні професійних виробників сільськогосподарської продукції, тісно пов'язаних із землею. Так, у законі Франції про орієнтацію сільського господарства від 04.07.1980 р. сформульовані основні напрями аграрної політики держави; особливо наголошується на стимулюванні розвитку сімейних господарств, які вважаються основою сільськогосподарського виробництва в країні [6, с. 4].

Стаття 8 Акта ЄС № 1257/1999, яка містить визначення поняття «молодий фермер» заслуговує на увагу. Відповідно до цієї статті молодим фермером може бути особа до 40 років на момент початку своєї фермерської діяльності, яка має необхідні знання та навички; фермер вперше починає свою діяльність у цьому господарстві; господарство повинно бути економічно життєздатним і відповідати стандартам охорони навколишнього природного середовища; фермер є головою господарства. Якщо особа відповідає зазначеним критеріям, то вона може розраховувати на одноразову допомогу у розмірі до 25 000 євро, чи до 30 000 євро у випадку, якщо фермер користується допомогою консультантів із питань фермерської діяльності протягом трьох років від початку своєї діяльності, чи на субсидії з виплати відсотків за кредити, що були надані для ведення фермерської діяльності. Дисконтирована вартість відсоткових субсидій не може перевищувати суми одноразової виплати (максимум 25 000 чи 30 000 євро).

На відміну від зазначеної директиви, в Україні на державну підтримку можуть розраховувати новостворені фермерські господарства у період становлення (перші три роки після створення, а у труднедостатніх населених пунктах – п'ять років) та фермерські господарства з відокремленими садибами. Порівнявши відповідні положення, можна зробити висновок, що в європейському законодавстві встановлюються більш жорсткі критерії для надання допомоги, це, зокрема, і віковий ценз, і вимоги, що висуваються до відповідності стандартам навколишнього природного середовища.

У США розвиток фермерського господарства починається після прийняття Декларації про незалежність, коли федеральний уряд проводить роботу з націоналізації та розподілу землі. У 1776 р. Конгрес країни пропонує надавати безкоштовно землю особам, які перебувають на військовій службі в континентальній армії. Закони 1785 р. та 1787 р. забезпечують проведення інвентаризації землі, після чого починається продаж землі, крім північно-західних земель. Для стимулювання розвитку фермерства Конгрес США в 1796 р. приймає закон, який дозволяє продавати федеральну (державну) землю. Важливим етапом розвитку фермерства країни є прийняття у 1862 р. закону «Про садиби» (Homestead Act), яким передбачалося виділення кожному громадянину країни безкоштовно земельної ділянки площею 160 акрів. Разом із тим законом передбачалося, що для одержання землі безкоштовно у приватну власність її власнику необхідно було жити та працювати на ній не менше 5 років. Цього часу було достатньо, щоб створити фермерське господарство. Важливим питанням розвитку фермерських господарств є власність на землю та майно ферми. Умови ринкової економіки дають можливість власникам ферм вільно розпоряджатися як землею, так і іншим майном. Згідно з Конституцією США земля може вільно продаватися, даруватися, заповідатися громадянам та організаціям, передаватися у тимчасове користування (оренду) [7, с. 28–31].

Навряд чи може викликати заперечення позиція Л. Логуш, яка визначає сімейні ферми як серце американського сільськогосподарського виробництва. Багато сімейних ферм США, створених батьками, дідами, прадідами, вважаються невід'ємною традиційною формою сільського господарювання Америки з тривалою історією [8, с. 14].

Поняття фермерського господарства в різні часи висвітлювалося по-різному. Так, зокрема, селянське (фермерське) господарство визначалось як сімейно-трудове об'єднання мешканців села, життя та побут яких пов'язані із рільництвом, з особистою працею, спрямованою на виробництво товарної маси продуктів харчування, продовольства та сировини, на одержання доходів, отже, й на забезпечення існування цього господарства та добробуту його членів [9, с. 155].

Т. Проценко визначає селянське (фермерське) господарство як сімейно-трудове об'єднання громадян з метою створення єдиного виробничого колективу [10, с. 26].

Висновки

Проведене дослідження дає змогу визначити такі ознаки фермерського господарства: наявність спільного майна, здійснення підприємництва пов'язано із використанням земельної ділянки, об'єднання громадян поєднаних родинними зв'язками, має статус юридичної особи з наявністю всіх притаманних юридичній особі ознак, здатність нести відповідальність за своїми зобов'язаннями. Деякі науковці, зокрема, О. Вінник, до характерних ознак фермерського господарства відносять також спеціальний порядок створення, наявність такого представницького органу, як Асоціація фермерів та приватних землевласників України, яка забезпечує захист прав фермерських господарств та створення сприятливих умов для розвитку фермерства [11, с. 122–124].

Таким чином, фермерське господарство як організаційно-правову форму суб'єкта малого підприємництва можна визначити так: це юридична особа, яка діє на аграрному ринку з метою отримання прибутку, членство в якій засноване виключно на родинних та/або сімейних зв'язках між громадянами України, має земельну ділянку, майновий комплекс та здатна нести відповідальність за своїми зобов'язаннями.

Література

1. *Российское законодательство X–XX веков: Документы крестьянской реформы.* – М., 1989.
2. *Ефремов П. Н.* Столыпинская аграрная политика. – М., 1942.
3. *Индиченко П. Д.* Земельное законодательство помещичько-буржуазной России (1861–1917). – К., 1959.
4. *Полное собрание законов Российской империи: Собрание третье.* – М., 1906. – Т. 26.
5. *Леонтьев А. А.* Крестьянское право. – СПб., 1914.
6. *Павлова Е. И.* Государственное регулирование сельского хозяйства во Франции (организационно-правовые аспекты). – М., 1988.
7. *Дема Д. І.* Оподаткування фермерських господарств у Сполучених Штатах Америки. – Житомир, 1999. – 232 с.
8. *Логуш Л. В.* Фермерство в США: правові аспекти (досвід для України): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 1997. – 20 с.
9. *Аграрне право України / В. З. Янчук, В. І. Андрейцев, С. Ф. Василюк та ін.; За ред. В. З. Янчука.* – К., 1999. – 720 с.
10. *Проценко Т. П.* Правовий режим майна селянських (фермерських) господарств України. – К., 2000. – 80 с.
11. *Вінник О. М.* Господарське право. – К., 2005. – 624 с.

МАЙНОВЕ С ГОСПОДАРС АГРАРНО-М.

доцент, завідувач

Фермерське господарство нова організація сільському господарству. Проте, незважаючи на це, фермерські господарства найбільшу нішу за кількісними даними Державного статистичного бюро України, у 2006 р. у середньому 42,3 тис. фермерських господарств середнім розміром земельної ділянки та наявністю власних засобів господарства (для порівняння понад 35 тис. фермерських господарств середнім розміром земельної ділянки ведене свідчить про певну організаційно-правову форму аграрно-виробничої діяльності та практика здійснення господарського виробництва. Найбільший вплив фермерського господарства на загальне визнання його господарства (для порівняння в Україні) час ведуться потреби в цьому немає потреби наведене, В. Устюжко горію юридичної особи селянського господарства сільське законодавство сичного» розуміння сего) господарства як господарства та дало можливість створити фермерське господарство, не пов'язане з землею [3, с. 60–61]. Історично С. Зінченко і В. Галов набули фермерським господарством цінного статусу юридичної особи лише за умови, що їх діяльність була пов'язана з землею. Разом із тим, по суті, зазначають, що родина класичної комерційної форми господарства втрачає свою роль і сутність їх учасників набуває (товарної) форми. Саме це створює основу для фермерського господарства.